

התנגדות המבוססת על דימוי שטחי

יעל איילון

כבר שנים ארוכות חווים הורים ומורים שינוי משמעותי באופי היחסים ובאופי הקשר עם ילדים. הסמכות הפורמלית שלנו, אנשי החינוך, אינה עוד ערובה אוטומטית ליחס צייתני מצד התלמידים. ילדינו בבית והילדים שאנו מחנכים בבית הספר הם על פי רוב דעתנים, ביקורתיים ובודקי גבולות יותר מילדים בדורות הקודמים. חיים עומר כתב על "הסמכות החדשה" – מושג ההולך והופך שגור – הנשענת על מקורות חדשים ואינה מתבססת על גישה כוחנית או על ציות אוטומטי מצד הילדים (עומר, 2008). הגדרה מחודשת זו של סמכות מחייבת אותנו, כאנשי חינוך, לבחור בין שתי אפשרויות עיקריות. האחת היא לבכות את אובדנם של אותם ימים רחוקים ויפים כביכול, שבהם תפקידנו היה פשוט יותר. נוכל להתרפק על זיכרונות כיצד הילדים דיברו אז בנימוס, לא קראו למורה בשמה הפרטי, נעמדו עם כניסתה של המורה לכיתה, קיבלו כל התנהגות של המורה וכל סנקציה שנקט בכניעה וכיוצא באלו תופעות. האפשרות השנייה היא להתייזב מול האתגר שמזמן לנו השינוי העמוק המתחולל ביחסים בין מבוגרים לילדים באומץ ומתוך אמונה ביכולת שלנו לנהל דיאלוג עם ילדים, להציב גבולות באופן מנומק, להיות סמכותיים אך גם הוגנים, לדעת שאיננו יכולים להיות שרירותיים ושעלינו להיות מסוגלים להסביר את החלטתנו. בחירה באפשרות זו משמעה קבלת העובדה, שהערכת הילדים והאמון שהם נותנים בנו נבנים באופן הדרגתי ובהלימה למידת המקצועיות, ההגינות והאכפתיות שאנחנו מגלים כלפיהם.

בעידן חדש זה חוקקה הכנסת את חוק זכויות התלמיד – חוק רזה וקצר, שהסדיר באופן חלקי ביותר מעט מהזכויות שזכאים לקבל ילדים בבית הספר. החוק השתלב לו במערכת דיני החינוך הענייה בדברי חקיקה והעשירה בהנחיות מינהליות. קיזל וגל-אריאלי סבורים, כי החוק גרם לשינוי משמעותי שלילי בשיח הבית ספרי שבין מורים לתלמידים. אך האם אכן חקיקת החוק היא שיצרה שינוי זה? מסופקני. לכל היותר, החוק משקף את השינוי העמוק המתרחש כבר שנים ארוכות. הזמנים החדשים וההכרה הגוברת בזכויותיהם של ילדים מקבלים ביטוי ממשי גם בספר החוקים. אני

מעריכה כי בקרב המתנגדים לחוק נמצא רבים החשים את אותה תחושת נוסטלגיה וגעגוע לימים פשוטים יותר, אך דעתי היא כי אין לתלות בחוק לבדו את השינויים העצומים שחלו בתפיסה שלנו את ילדינו ובאופי יחסינו איתם.

בשנים הראשונות שלאחר חקיקת חוק זכויות התלמיד, שאלתי בהזדמנויות שונות אנשי חינוך מה דעתם על החוק. להפתעתי גיליתי, כי רבים ממי שהטיחו בו ביקורת גלויה לא ידעו למעשה במה הוא עוסק. נראה כי עצם שמו של החוק, המלמד כי הוא מכיר בזכויות של תלמידים, די היה בו כדי לעורר ביקורת כלפיו. כדי שאני עצמי לא אחטא בכתיבה על חוק "מרעיש" זה מבלי להתייחס כלל לתכניו, חשוב לי לבאר, כי החוק קובע בפשטות את הקביעות הבאות: ילדים זכאים לחינוך; יש לפרסם בבתי הספר מהן זכויות התלמיד וחובותיו; אין להפלות תלמידים מטעמים שונים; לתלמיד ולהוריו מוענקת הזכות להליך הוגן בטרם יורחק לצמיתות מבית הספר שהוא לומד בו; לתלמידים הזכות להיבחן בבחינות הבגרות; המשמעת בבית הספר תונהג באופן ההולם את כבוד האדם; אין להעניש תלמיד בשל מעשה או מחדל של הוריו; יש לעודד את התלמידים להקים מועצת תלמידים ויש לשמור בסוד מידע על תלמידים ולגלות מידע זה רק אם הדבר נדרש מבחינה מקצועית.

חשוב לציין, כי אחרי חקיקת החוק הוכנסו בו שינויים ותיקונים קלים, במידה מרובה בהשפעת השיח הציבורי בעקבות חקיקתו. בסעיף המטרה (סעיף 1) הובהר, כי החוק נועד "לעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך" ובסעיף העוסק בפרסום הוראות החוק (סעיף 4) נכתב כי יפורסמו ההוראות "בדבר זכויות וחובות תלמידים ובכלל זה הכללים בדבר שמירה על כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך, וכללי המשמעת, לרבות לעניין מניעת אלימות והטיפול בה" (ההדגשות שלי). כמו כן הוכנסה בו "דרך קיצור", המאפשרת להרחיק תלמיד לאלתר, לפני קיומו של שימוע, על פי שיקול דעתו של בית הספר.

בהקשר זה אני משערת, כי הסעיף העיקרי שמעורר תחושות תסכול וכעס בקרב מתנגדי החוק הוא זה הקובע כי על בית הספר לנקוט הליך הוגן בטרם ירחיק תלמיד לצמיתות מבית הספר. אכן, בית הספר נדרש ליידע את התלמיד ואת הוריו, לשמוע את עמדותיהם, לקיים דיון בוועדה שהרכבה מוגדר ולאפשר לתלמיד להגיש ערעור על החלטת הרחקה. אך חשוב לשים לב – בסמכות בית הספר לקבוע כי תלמיד יפסיק את לימודיו בבית הספר ויאלץ לעבור ללמוד בבית ספר אחר. זאת החלטה דרמטית, לעתים טראומטית, שמשמעה שינוי גדול וקשה בחייו של נער. האם יש החלטה המצדיקה יותר מזו את ההקפדה על הקביעה "סוף מעשה במחשבה תחילה"? אין ספק שלפני שמקבלים החלטה כזאת, ראוי יותר לדרוש מאתנו ליידע, לשמוע, לשקול היטב ולנמק.

מה אפשר, אם כן, ללמוד משלילתו של חוק המסדיר זכויות פשוטות ובסיסיות באופן זהיר ולעתים אף חסר? ייתכן שהיחס השלילי כלפי החוק משקף עמדות של חברים בפרופסיה החשים מוחלשים ונעדרי כלים להתמודדות עם המציאות המאתגרת של עבודה חינוכית כיום. אך בעיניי, סיפורה של ההתנגדות לחוק זכויות התלמיד הוא יותר מכול סיפורו של שיח שאינו יורד לפרטים. שיח המסתפק בדימוי, בכותרת, שיח המציג רתיעה המבוססת על התרשמות שטחית. שיח שנקודת המוצא שלו היא תחושת מצוקה המתורגמת לביקורת, מבלי שייעשה ניסיון אמיתי לרדת לפרטים ולהבין מה מסתתר מאחורי אותו שם מאיים – "חוק זכויות התלמיד".

רשימת מקורות

עומר, חיים (2008). הסמכות החדשה: במשפחה, בבית הספר ובקהילה. בן שמן: מודן.